Вступ

Сталий розвиток університетської системи освіти

Зміст сформульованого у 1992 році на Міжнародній конференції ООН в Ріо-де-Жанейро імператива сталого розвитку людства як біосоціальної системи в умовах зростання ризику катастроф та тероризму визнаний більшістю освічених людей у всіх країнах світу.

На теперішній час проблема сталого розвитку відноситься, без сумніву, до самих актуальних. Цілком очевидно, що говорити про сталий світовий розвиток у сьогоднішніх умовах можливо лише як побажання, а не як дійсний стан справ. Дійсність полягає у тому, що світовий розвиток знаходиться у фазі акселерації, тобто зростаючого прискорення перетворень. Тому спочатку розглянемо основні елементи вчення стародавнього китайського філософа Конфуція, які, на нашу думку, є засадною основою сучасної концепції сталого розвитку.

Конфуцій (551-479 рр. до н.е.) розробив вчення, яке було прийнято та проникло у плоть кожного китайця. Вчення, яке узагальнювало уявлення народу, і тому всі китайці – конфуціанці. Це сталося тому, що китайці за своїм світоглядом перш за все були та є реалістами. За думками та відчуттями вони прив'язані до того, що можливо побачити та відчути. Усе ідеальне скоріше за всього їм не властиве, а в житті китайці керуються перш за все виключно розрахунками. За власною думкою Конфуція, його вчення є вченням, яке успадковане від прабатьків. Тому він вважав, що додавати чи віднімати від нього він не мав права. Особисте відношення до свого вчення Конфуцій порівнює з відношенням селянина до насіння, яке він сіє. Хіба селянин у змозі змінити форму насіння або примусити його за іншим часом дати росток, зрости та визріти до жнив? Справа селянина – посадити насіння в землю, поливати їх та турбуватися про них. Все ж інше не в його владі. Так і вчитель. Він у змозі лише "посіяти" насіння знань, допомогти проявити ті здібності, що притаманні людині, але не в змозі зростити іншу людину, ніж ту, що народжена батьками.

Вчення Конфуція має характер житейської мудрості і не стоїть вище звичайного, природних вимог та повсякденного життя. Вчення Конфуція можливо відобразити у трьох відношеннях: правителя до підлеглих, батьків до дітей, чоловіків до дружин та у точному дотриманні п'яти верховних обов'язків та добровчинків:

1. Любов до всіх людей без відмінностей.
2. Правосуддя та віддача кожному відповідного, без будь-яких винятків.
3. Повага до діючих законів та слідування їм, дотримання встановлених обрядів та традицій.
4. Правдолюбність, тобто неприйняття неправдивого.
5. Чесність та вірність завжди та у всьому.

У цьому і полягає вчення Конфуція про моральність. Головний принцип цієї моралі полягає у рівновазі діяльності, відсутності захоплень, у намаганні запобігати робити іншим те, чого не забажаєш собі. Чесність та справедливість, визнання та слідування порадам старших, терплячість та повага до всіх без винятку, вірність собі та своїм словам, щирість як основа добрих та доброзичливих відносин у суспільстві та засіб для усунення непорозумінь – усе це безпосередньо та невід'ємно пов'язане з концептуальними засадами середини, рівноваги та гармонії.

Для закріплення свого вчення у думках та уявленнях народу Конфуцій утворив комплекс обрядів, або церемоній, завдяки яким людина знає, як їй слід діяти при тих чи інших обставинах. Конфуцій стверджував, що обряди та церемонії засновані на відмінності, різноманітті речей, процесів та явищ у природі, які спостерігаються повсякденно. Саме тому і введені різноманітні правила та положення, закони та вимоги, які визначають та регламентують взаємовідношення. Тобто обрядність, або традиції, слугуватиме замість релігії. Любов, істина, мудрість, добро, знання, чесність, жертви, надія і все інше розглядається з позиції практичної точки зору, доцільності і корисності. Людина повинна любити ближнього, приносити жертви та встановлювати обмеження, творити добро перш за все тому, що це корисно їй, оскільки і їй зможуть віддати належне.

Конфуцій був прихильником демократичних начал і в той же час необмеженої влади правителя. В цьому відсутня суперечність, оскільки владу правителя він обмежував своїм вченням про середину. За його думкою, "противитися правителю можливо лише при надмірних вимогах; тим, хто задовольняється малим, легко і підкорятися".

Конфуцій неодноразово висловлював свій погляд на правління і на один з його головних моральних принципів – помірність, як вміння, мистецтво притримуватися у всьому середини та запобігати крайнощів. Надмірна слабкість та надмірна суворість шкідливі. Він мріяв жити при доброчинному і мудрому правителі. Мріяв порадити правителю перш за все віддалити від себе підлесників та замінити їх людьми прямодушними та доброчинними, доручити їм навчати народ п'яти верховним обов'язкам: людинолюбові, правосуддю, любові до істини, вірності та чесності. Конфуцій сумував через труднощі на шляху допомоги людям подолати незгоди сущі та відворотити незгоди грядущі. Фактично Конфуцій висловлював концепцію сьогодення, концепцію сталого розвитку людства та цивілізації. Конфуцій ніколи не скаржився на непослідовність правителя, а лише жалкував його як доброго та благочинного, але того, який не зміг робити добро завдяки своїй залежності від вельмож.

За думкою китайців, правитель – це посудина, а народ – це вода, яку форму має посудина, таку прийме і вода. Тобто який правитель – такий і народ. У залежності від моральних та розумових якостей Конфуцій розподіляв людей на п'ять розрядів. До першого, нижчого, розряду він відносив найбільш поширену частину людей, які не відрізняються ніякими особливими якостями, людей звички, які неспроможні нічого зробити без вказівки. При цьому їх інтереси суттєво обмежені. До другого розряду він відносив освічених та розвинених людей, які спроможні мати уявлення про речі та процеси навколишнього середовища. Ці люди живуть відповідно до законів та звичаїв. До третього розряду належать люди, які мають здоровий глузд та ніколи в своїх вчинках його не позбавляються. Цих людей Конфуцій називав філософами, оскільки вони і в горі, і в радощах однакові, доброзичливі, вміють і мовчати, і говорити. До четвертого розряду відносяться люди прямодушні та дійсно доброчинні. Нарешті, до п'ятого розряду Конфуцій відносив найменшу частину людей, які досконалі в усіх відношеннях і які здатні очолити країну. Але якою б розумною та освіченою не була людина, вона не може бути всеосяжним генієм. У кожній людині серед безлічі здібностей обов'язково є одна, завдяки використанню якої

вона по-справжньому може бути корисною саме у тій галузі, яку обрано завдяки цій здібності.

Ось як Конфуцій характеризує тип мудреця: "...Довіряє він людям благонадійним, веде бесіду з людьми прямодушними, перед вищими не плазує, перед нижчими не возноситься. З першими він шанобливий, з другими – доброзичливий. Він кожному віддає належне. Чи змушений він виговорити за помилки, чи давати вказівки, він робить це з крайньою обережністю, не ображаючи нічийого самолюбства. Людей розумних він поважає, але похвали від них не вимагає: він перед ними не принижується і не возноситься. Виконує у всьому і завжди свій обов'язок, він нічого не боїться – у своїй вірності та праці знаходить справжній захист від усяких нападів, закон та правосуддя – його незмінне озброєння. Всіх людей він любить, і тому йому нема чого боятися; самі тирани йому не страшні. Якими б глибокими не були його знання, він постійно турбується за їх примноження. Він відрізняється бездоганністю у поведінці, але все-таки постійно спостерігає за собою... Йому невідомі заздрість, надмірність, зневага – він з усіма живе у злагоді. Останнє утворює загальну благосхильність до нього. Головне джерело мудрості – любов та співчуття до всього людства".

За глибоким переконанням Конфуція, людина повинна весь свій вільний час використовувати для навчання. За його думкою, людина не може вважатися освіченою без удосконалення себе у так званих шести вільних художествах або мистецтвах: музика, духовні та громадські обряди, математика, каліграфія, мистецтво володіти всякою зброєю та управляти колісницею. Але перед тим, як почати вчитися, як стверджував Конфуцій, людина повинна почати з того, щоб спочатку стати людиною, а потім мудрецем. Конфуцій вказує, що його спосіб викладення його вчення досить простий. Спочатку він вказує на поведінку стародавніх як на зразок, радить читати священні книги і вимагає, щоб учні роздумували над тим, що вони прочитали.

Конфуцій приводить чотири правила, що здаються дуже простими, але які здатні довести до вищого ступеня мудрості того, хто усвідомить їх зміст і відповідно до цього буде поводитися:

1. "Сталь зламається, якою б міцною вона не була.
2. Частіше незламним здається те, що насправді легко знищити.
3. Гордий, який ставить себе вище за інших, уявляє, що всі йому поклоняються, але інші, які уявляють його нижче за себе, не звертають на нього ніякої уваги.
4. Надмірно поблажливий, погоджуючись з усіма для того, щоб усього досягти, завжди перетворюється в іграшку завдяки власній легковірності".

Конфуцій, розмірковуючи відносно символу Сун-і, знака руйнування та відродження, висловив думку, що всьому свій час і все на світі змінюється та зникає. При цьому воно виникає у новому вигляді. За оновленням завжди йде занепад, руйнування. Але знову приходить оновлення – і так буде безкінечно. Таким чином, потрібно всіляко поважати минуле, предків та їх вчинки, що формує повагу до правил життя, які вони нам залишили та заповіли. На цьому шляху базуватимуться повага та слідування нашим традиціям, наступність та спадкоємність поколінь, усталений розвиток ціннісних орієнтирів, особис-

тості, суспільства та цивілізації. Потрібна гармонія у взаємозв'язку поколінь, яка заснована на продовженні наступних поколінь поважати пам'ять предків.

Усе це дозволяє нам вважати вчення, яке стверджував Конфуцій, підґрунтям сучасної концепції сталого розвитку людства.

Термін "сталий розвиток" прийнятий як офіційний український відповідник англійському терміну "sustainable development". Відповідно до найбільш поширеного визначення, що було надане у 1986 році у доповіді ООН Комісії Брутланд, сталий розвиток має "задовольняти потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби".

Тотальна глобалізація соціальних та економічних процесів змушує звернути увагу перш за все на розгляд дійсних процесів, визначити чинники цих перетворень. Глобальні процеси мають характер невідновлюваності, оскільки охоплюють безпосередньо продуктивні сили та структуру економіки. Реструктуруючі сили носять взаємозв'язаний та взаємовпливовий, тобто інтерактивний, характер. Проблеми розвитку неможливо аналізувати без врахування глобальної ролі інформаційного чинника, нових технологій, переходу до економіки послуг, стрімкого руху товарів та капіталу через кордони. Перед людством постає дилема: чи пірнути у вир глобальної багатоаспектної кризи, чи намагатися якось керувати цими глобальними перетвореннями за допомогою економічних та соціальних рішень на підґрунті культурно-ціннісних пріоритетів.

Другий аспект проблеми пов'язаний з питанням про роль суб'єкта в історії, під яким ми можемо розуміти як усе людство в цілому, так і соціальний прошарок, який повинен турбуватися про зміст історичного розвитку, або окремі особистості, які вносять у суспільство "нові" ідеї, ламають звичайні стереотипи і догми та ведуть інших за собою. У будь-якому випадку, щоб діяльність суб'єкта мала успіх, потрібні як порозуміння реальних процесів, освіченість, так і спрямованість і намагання знизити або ж модифікувати рух соціуму. Для цього порозуміння потрібно з'ясувати реальні динамічні сили, які діють у суспільстві, конкретизувати їх по відношенню до однієї з найважливіших складових – до університетської системи освіти, а також визначити комплекс поглядів та уявлень на ці динамічні процеси серед теоретиків педагогіки і практиків організації функціонування вищих навчальних закладів.

Концепція сталого розвитку виникла при спробах знайти інші альтернативні індикатори соціального прогресу, які не пов'язані з дисбалансом різних соціальних підструктур, а також із протиріччями між соціальною динамікою і природними процесами, що загострилися до критичної фази.

Можна навести наступні групи рушійних сил, які обумовлюють глобальний характер перетворень:

1. "Всеохоплюваність" виробничих та технологічних процесів. При цьому винахід відбувається в одній країні, розробка – в іншій, а виробництво – у третій.
2. "Робоча сила" ще на початку 70-х років почала пересуватися з країни в країну. Динамічно зросла і внутрішня міграція. Так, американці змінюють місце проживання в середньому 14 разів за свій життєвий цикл.

3. “Торгівельний бум”, який набуває інтернаціонального характеру; гроші змінюють свою приналежність зі швидкістю електронних сигналів, інформаційні потоки змивають усі кордони.
4. “Тотальне забруднення” оточуючого середовища і пограбування природних ресурсів торкається усіх країн.
5. “Стандартизація” споживчих смаків та переваг розповсюдження американської “масової культури” на всі континенти і всі прошарки суспільства, що призводить до нівелювання, знищення національних особливостей та рис.
6. “Розпад системи соціалізму”, крах СРСР та занепад Росії, найвагоміший прискорювач світової реструктуризації.

Наслідком виникнення та акселераційної дії зазначених рушійних сил виступає дисбаланс функціонування різних соціальних підсистем, що, в свою чергу, веде до особистісного дисбалансу.

Інтенсивність та частота впливу цих рушійних сил на кожну людину суттєво зростають. Її звичайні уявлення рушаться, адаптаційні механізми не встигають адекватно реагувати на постійний потік змін, що відбувається. Моральні регулятори знаходяться під перегином. Принцип поведінки за схемою “все дозволено” набуває всеохоплюючого масштабу. Все це веде до спорадигної, імпульсної поведінки, не дає можливості усвідомити хід подій та побудувати стратегію. Людина із судомою хапається за будь-які уявлення, які здаються їй надійними та усталеними. Саме тому почала розвиватися більш повно ідея про сталий, збалансований розвиток, де головним пріоритетом виступають люди, а не цифри економічного зростання.

Головні світові соціально-економічні явища справляють все більший вплив на систему освіти. Розвиток системи освіти відповідає розвитку суспільства, а напрями реформування вищої освіти мають адекватно враховувати тенденції реформування соціально-економічних відносин у країні.

У 2000 році понад 80% населення світу значних зусиль докладало у боротьбі за виживання. Як свідчать прогнози, через 25 років ця кількість людей сягне 90%. За дослідженнями Комісії ООН, прибутки всього 1% найбагатших людей у 2001 році еквівалентні прибуткам 57% найбіднішого населення планети. Близько 25 млн. осіб, що складає 10% населення США, має сукупний прибуток вище, ніж сукупний прибуток близько 2 млрд. осіб, що складає 43% населення світу. Цивілізація, де весь час поглиблюється небезпечний розрив між багатими та бідними державами та людьми, не може вважатися сталою.

Починаючи з 1987 року, лідери країн третього світу дійшли висновку, що ставати на шлях економічного змагання, гонки з самого початку відомої невиграшної позиції – означає привести ту чи іншу країну з постіндустріального співтовариства на грань соціального вибуху.

Поняття “сталий розвиток” виникло, перш за все, всередині блоку екологічних проблем як домінуюча течія після закінчення етапу холодної війни. Все більше людей розуміють необхідність знайти якусь усталену рівновагу між природою та суспільством.

Необхідність побудови сталого суспільства з часом перемогла та порушила захисний пояс старих парадигм росту, валового національного продукту як цілей соціального роз-

витку. Концепція сталого розвитку почала перетворювати свідомість епохи індустріалізації у збалансоване екологічне бачення.

На самміті "Планета Земля" в Ріо-де-Жанейро у 1992 році концепція сталого розвитку набуває широкого розповсюдження та нового імпульсу. Було визначено, що в оцінку національних досягнень потрібно включати вартість витрат на оточуюче середовище. При Організації Об'єднаних Націй була створена Комісія з питань сталого розвитку. На Всесвітньому Форумі Неурядових Організацій була зроблена спроба вироблення індикаторів соціального та економічного прогресу. Проблема критерію сталості виступає як одна з самих важливих, а мета полягає у тому, щоб створити умови для більш або менш рівноважного задоволення потреб існуючого покоління без створення загрози задоволенню потреб майбутніх поколінь.

Потрібно усім чітко усвідомлювати, що людство на шляху свого розвитку входить у глобальну багатоаспектну кризу, що містить такі складові проблеми, як демографічну, продовольчу, енергетичну, екологічну, гуманітарну, соціально-економічну та політичну. Глобальний характер кризи несе загрозу самому існуванню людства. Цей феномен є історично новим. Саме глобальний характер визначає потребу прийняття усіма моделі сталого розвитку людства, в центрі якої розташовуються люди та їх права на здорове та плідне життя. При цьому людство повинно жити у гармонії і врівноваженій взаємодії з природою, яка потребує турботи й охорони. Згідно з принципами гуманізму і демократії у суспільстві повинно бути забезпечено рівне задоволення потреб розвитку і якості життя, включаючи якість оточуючого середовища, рівень життя, культури й освіти, можливості для наступних поколінь.

Сталий розвиток людства можливий лише при виконанні наступних умов:

- заміна існуючих технологій на більш чисті і менш енерго- і ресурсоємкі;
- поступова заміна невідновлюваної сировини на відновлювану;
- зниження темпів приросту чисельності людства;
- ріст продуктивності праці, що приведе до підвищення якості життя;
- ріст наддержавного регулювання й управління через ООН та її установи;
- ріст державного регулювання й управління.

Власне, наддержавне і державне регулювання й управління забезпечують реалізацію зазначених цілей та умов на підґрунті перенесення центру ваги, пріоритету від індивідуальних інтересів до суспільних.

У той же час поширення суто ринкових принципів поведінки на всі сфери суспільного життя вкрай небезпечно. Спостерігається відторгнення будь-яких фундаментальних морально-етичних і духовних цінностей, які напрацьовані суспільством у процесі попереднього розвитку на шляху своєї історії. Утверджується пріоритетність ринкових цінностей над соціальними та духовними, замінюються фундаментальні принципи суто ринковою доцільністю. Внаслідок цього суспільство втрачає свої ціннісні орієнтири. Як небезпідставно наголошує відомий фінансист Дж. Сорес, "коли люди відмовляються від своєї віри у фундаментальні принципи і намагаються керуватися виключно результатами своїх

дій, суспільство втрачає стабільність". Сучасна модель глобалізації в першу чергу для себе, для її окремих суб'єктів, а не глобалізація для всіх, є глибоко хибною.

На жаль, існуюча глобальна економічна система, в центрі якої знаходиться ринок та не задіяні інші соціальні, політичні та духовні регулюючі механізми, не здатна забезпечити гармонію цивілізації на планеті Земля.

Як зазначено вище, метою сталого розвитку людства є людина та її права на здорове та плідне життя як основного центрального елементу біосоціальної системи. Але теоретична цілісність соціобіології ще не складена, і вона по суті являє емпіричну міждисциплінарну галузь. Для визначення шляхів сталого розвитку людства слід звернутися до такої метатеоретичної сфери, якою на сьогодні є загальна теорія систем і її математизована гілка – системологія, що відповідає ідеї фундаментальності системних законів і принципів.

Особливу увагу слід звернути на найголовніший із системних законів, відповідно до якого сила дій усіх компонентів системи завжди менша за сукупну дію системи як цілого, і навпаки.

Другим важливим з групи єдиних фундаментальних системних законів і принципів є закон, згідно з яким будь-яка біхевіоральна система (бісистема) організменого типу, яка не буде обмежена у ресурсах різного роду, які гальмують її активність, намагається діяти агресивно до необмеженої експансії по відношенню до середовища та до свого оточення.

Спираючись на вчення А.А. Ухтомського про домінанту поведінки, психолог Н.А. Бернштейн, працюючи в галузі психології і фізіології праці, встановив, що активність виступає як найбільша загальна всеохоплююча характеристика живих організмів і систем. Тобто концепція сталого розвитку людства побудована з урахуванням дії обмежень і противаги.

У цілому всі бісистеми історично виникли і розвивались, еволюціонували завдяки ресурсним обмеженням. При необмежених чи, навпаки, мізерних ресурсах ніякого розвитку бісистем ніколи б не було. Сталий характер розвитку базується на умові, що перемагає панування розумного відношення до оточуючого середовища, обережності, обачливості та справедливого розподілу ресурсів цього середовища. Зазначений характер відношення можливо визначити як "принцип належної скромності" чи системної збалансованості у визначених обмеженнях.

Як приклад розглянемо дві моделі розвитку регіону Амазонки. За першу модель, за подальше вирубування лісу задля розширення площ під угіддя та пасовища, стояли землевласники. Прихильники другої моделі вимагали взяти під охорону певні зони тропічних лісів, що є регуляторами клімату, резервуарами для майбутніх ліків, об'єктами наукових досліджень та місцем проживання багатьох народів.

Перша модель розвитку регіону Амазонки була розвінчана чисельними реальними фактами економічної недоцільності. Але другу модель розвитку можна вважати життєздатною лише за умови, що її реалізація супроводжуватиметься додатковими заходами. Це може бути здійснено шляхом розвитку екотуризму або використанням фармацевтичних та біотехнологічних ресурсів джунглів.

Кілька років тому уряд Бразилії доручив групі вчених зосередити свою дослідницьку діяльність в Амазонському регіоні. Одним з головних висновків учених було те, що в регіоні можливі всі види господарської діяльності. На думку керівника організації "Грінпіс Бразилія" Роберто Кішінамі, "найкраще було б визначити економічні та екологічні зони. Це дасть змогу з'ясувати, які зони слід охороняти і якою ціною". Але, як слушно зауважує Діана Алвес, бразилійський журналіст із питань охорони довкілля, "залишається інша проблема: як здійснити перехід від світу символічних перемог і поразок законів, які не виконуються, до світу, де уряд керує перетворенням символів на дійсність".

Потрібно всіляко спиратися на весь багатий арсенал засобів, ідей та методів, які розвинуті у споріднених науках. Ці сумісно систематизовані, узагальнені та переусвідомлені складові дозволяють сформувати вичерпну картину сценаріїв сталого розвитку університетської системи освіти як окремого випадку чи підсистеми цивілізації, суспільства. Предметом дослідження виступають склад, структура, стан, функціонування, динаміка та розвиток університетської системи освіти, а також принципи її організації.

Одним з найважливіших методологічних питань у теорії складних систем завжди вважалось питання про критерії оцінки. Фактично при аналізі університетської системи освіти мова йде про критерії якості таких систем. До їх числа відносяться і критерії системності, зв'язності, структурованості, організації, функціонування, обмеженості, детермінованості, ресурсозабезпечення, локалізованості, адаптивності та інші.

Таким чином, розвиток і те, що ми звикли називати прогресом, полягає у змінах, у різному темпі і з різною інтенсивністю, в кращій підгонці один до другого, сукупності головних та змістовних, а також другорядних характеристик стану систем різного роду, які взаємодіють у різному плані, по-різному адаптуються один до одного. При цьому одні з систем більш активні та агресивні, але не в змозі існувати одна без іншої. Більш пасивні системи знаходяться у стані "пригніченості", особливо у ближньому просторі і по границі взаємодії з більш агресивними системами. Вони можуть існувати якийсь термін без наслідків. Усі процеси в цих системах під час розвитку та коеволюції відчувають інволюції різного роду, регрес у різних відношеннях. Наведені поняття безпосередньо зв'язані з поняттями теорії систем і системології, кібернетики, синергетики, праксеології, біології, психології, етики, економічної науки, екології, а також варіаційного обчислення, теоріями операцій, ігор, прийняття рішень, конфліктології (поняття про альтернативи, вибір, компроміс, конфлікт, дії, недії та ін.). Для цілей дослідження повинні бути адаптовані та конкретизовані філософські категорії цілого і частки, системи, структури й організації, активності, дії і пасивності, міри та її межі, можливості та дійсності, неможливості (обмеження та заборона), причини та мети, визначеності та невизначеності, усталеності та неусталеності, рівноваги та нерівноваги, еволюції, інволюції та інші поняття та категорії.

Глобальний характер змін цивілізації у напряму інформатизації суспільства викликає занепокоєння. Нівелювання культур в єдину постіндустріальну культуру рівнозначно знищенню генофонду життя, живого у біосфері. Цивілізація повинна бути коаліцією культур. Фактично, необхідний поліморфізм форм та направлень еволюції культур.

Аналізуючи концепцію сталого розвитку людства як біосоціальної системи, слід визначити дію загальносистемного закону, за яким стала та надійна лише така система, в якій усі основні елементи та підсистеми також надійні та усталені. Однією з основних інституційних підсистем людства є університетська система освіти. Сталий розвиток університетської системи освіти може бути забезпечений наступними шляхами:

1) підсилення гуманізації всіх відношень між людьми на всіх рівнях університетської системи освіти знизу догори;
2) перетворення справи керівництва та управління зі сфери користолюбства та безвідповідальності у сферу наукового, високопрофесійного управління;
3) зупинка маніпулювання громадською свідомістю в особистих цілях введенням контролю з боку громади над засобами масової інформації (ЗМІ);
4) створення психологічних умов для об'єднання людей, для їх кооперації у всіх сферах університетської діяльності для запобігання розриву та втрати покоління в ланцюзі передачі знань, умінь та навичок наукової та навчальної роботи;
5) звуження сфери дій ніким не контрольованої негативної активності людей, їх груп;
6) поширення сфери дій у суспільстві позитивної активності людей, їх груп.

Усталеність соціального розвитку університетської системи освіти значною мірою залежить від рішення двох проблем. По-перше, професорсько-викладацький склад університету як основний засіб надання навчальних послуг повинен використовуватися з максимальною ефективністю. В цьому визначається загальнодержавний та соціальний інтерес, і він у багатьох складових співпадає з потребами керівництва закладу. Протиріччя несе непрямий характер і визначається відмінністю потреб за результатами трудової діяльності: суспільство зацікавлене у кількісних та якісних показниках як навчальних послуг, так і випускників, а керівництво деяких закладів вважає ефективність як співвідношення максимальної платні за власну керуючу діяльність при мінімальних витратах на забезпечення навчального процесу. Абсолютизація тієї чи іншої тенденції небезпечна для суспільства. У першому випадку можливе панування витратного принципу використання професорсько-викладацького складу, у другому – суспільство може втратити багато форм та видів освітніх послуг, навчання спеціалістів за специфічними напрямками з урахуванням збитковості їх підготовки. Як наслідок, потрібне гармонійне сполучення різних форм організації діяльності закладів освіти, різних форм власності, від державної, кооперативної, муніципальної до приватної, з постійним вивченням ефективності їх діяльності та своєчасним внесенням коректив з позиції загальнодержавних потреб, які відображають баланс усіх соціально-групових інтересів у суспільстві. Крім того, за результати надання освітніх послуг фінансові надходження слід розподілити між членами трудового колективу закладу. Децильний коефіцієнт у Радянському Союзі з різних джерел складав 4-6 до 1. Наприкінці 90-х років у Росії він зріс до рівня 25-30 до 1.

Такий глибокий розрив не сприяє сталому характеру соціального розвитку, але попереднє співвідношення викликало незадоволення у суспільстві і визначалося як "уравніловка", яка не сприяла реалізації потенціалу спроможних та заповзятливих людей. Тільки систематизована робота державних органів управління освітою, яка спира-

ється на активну громадську діяльність науково-педагогічної громади, дозволить своєчасно знаходити параметри сталого розвитку системи освіти та її важливішої складової – підсистеми вищих навчальних закладів. Потрібний постійний моніторинг ефективності діяльності усіх членів, які забезпечують навчальний процес у ВНЗ, їх внесок у підвищення якості навчальних програм та науково-дослідних робіт у формування додаткових фінансових надходжень за надання навчальних послуг, за оптимальним його розподілом, щоб кожен міг отримати достатню кількість ресурсів та можливостей для самоствердження у соціальному середовищі. Основним параметром при цьому слугуватиме баланс соціально-групових інтересів освітянської громади, що також виступає як методологічна база виховної роботи.

Відома аргументація на користь власності як джерела свободи особистості. Цей аргумент відображає соціально-групові інтереси людей з високим рівнем доходів, який дозволяє їм задовольняти широкий спектр власних потреб та мати свободу вибору, що не в змозі робити інші члени суспільства. В цьому складається зміст поняття "свобода" – у наявності вибору для задоволення актуалізованих потреб людини, тобто реальних практичних можливостей, а не у визначенні свого відношення до матеріальної та соціальної дійсності. Тому надання найширшої свободи вибору дисциплін під час навчання у ВНЗ є визначним чинником забезпечення сталого розвитку освітньої системи, формування гідності і збагачення особистості, тому що це вигідно перш за все їй.

Дослідження проблеми сталого розвитку університетської системи освіти передбачає значні труднощі, оскільки фактично неможливо визначити чіткі критерії оцінки.

По-перше, потрібно з'ясувати зміст поняття "сталий розвиток університетської системи освіти". Зміст цього поняття припускає спрямованість та необоротність соціальних процесів, які відбуваються у межах усталеності за якісними та кількісними характеристиками.

По-друге, потрібно з'ясувати пріоритетний перелік суб'єктів та об'єктів цього розвитку. При цьому дослідженні потрібно уточнити змістовну природу соціальних процесів.

По-третє, враховуючи потреби людини, доцільно встановити природу та основні чинники по визначенню причин соціального розвитку.

Інтереси університетської системи освіти повинні відстоювати як керівники, так і всі учасники навчально-виховного процесу. При цьому слід відокремлювати дві групи завдань. По-перше, у зовнішній політиці – захищати територіальну цілісність, політику, економічну та духовну незалежність та стабільність університетської системи освіти. По-друге, у внутрішній політиці – забезпечувати баланс соціально-групових та індивідуальних інтересів як у середовищі університетської системи освіти, так і в суспільстві, в освітньо-науковому просторі. Враховуючи наведене при визначенні змісту поняття "сталий розвиток університетської системи освіти", слід розділяти саме ці дві окремі сфери інтересів.

Вважаємо за доцільне застосування понять, які використовуються у теорії сталості технічних систем. Так, для сфери зовнішніх інтересів університетської системи освіти можна вживати поняття усталеності у великому. Тоді зміст поняття усталеності у вели-

кому можна сформулювати як процес виникнення, формування, функціонування та заміщення політичних, економічних, сімейно-родинних, освітніх, культурно-просвітницьких, наукових та інших соціальних взаємовідносин із зовнішніми інституціями суспільства. Зазначена сукупність взаємовідносин, або інакше кажучи – взаємозв'язків, з одного боку, надає певну свободу діям, а з другого боку, обмежує активність системи, тобто ці дії у допустимих межах, які мають кількісні та якісні показники, характеристики.

Порушення тих чи інших взаємозв'язків утримує стан університетської системи освіти від значних відхилень. Слід ще раз підкреслити, що університетська система освіти є однією з інституцій, складових чи підсистемою всього суспільства, тобто більш великої системи. Тому розвиток університетської системи освіти відбувається у темпі, який відповідає темпу розвитку більш охоплюючої системи, тобто у темпі розвитку суспільства. В той же час прискорення руху у процесі розвитку університетської системи освіти виступає своєрідним каталізатором, який відповідно впливає на прискорення розвитку, тобто руху, більш великої системи – суспільства. Співвідношення маси та інерційності суспільства до маси та інерційності її складової підсистеми, університетської системи освіти, доцільно вимірювати по кількості працездатного населення, яке задіяно у їх життєдіяльності.

Зрозуміло, що чим більше людей суспільство здатне задіяти у функціонуванні університетської системи освіти, а це студенти і викладачі, співробітники, тим співвідношення мас та інерційності будуть наближувати один до одного і тим відчутніше буде вплив університетської системи освіти на характер розвитку суспільства у цілому.

Для сфери внутрішніх інтересів університетської системи освіти доцільно вживати поняття усталеності у малому. Тоді зміст поняття усталеності у малому можливо сформулювати як процес виникнення, формування, функціонування та заміщення економічних, сімейно-родинних, освітніх, культурно-просвітніх, наукових та інших соціальних взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу та їх групами. Так само можна говорити про певну свободу дій та певні обмеження активності окремих компонентів та їх угрупувань або потоків.

Виділяють потоки викладачів, які забезпечують процес навчання, наукову діяльність, передачу поколінню молоді соціально значущого досвіду, знань та вмінь, навичок, а також процес самовиробництва професорсько-викладацьких кадрів. Також виділяють потік студентів, потоки ресурсів та допоміжного персоналу. Спостерігається неперервна боротьба загальних інтересів університетської системи освіти з інтересами соціально-групового та індивідуального рівнів, а також із зовнішнім впливом, що в кінцевому значенні і є рушійною силою розвитку.

В умовах інформативного суспільства, коли вирішальним фактором суспільного прогресу, ресурсом розвитку виступає інтелектуальний потенціал, рівень науково-технічної діяльності та значимість університетської системи освіти неможливо перебільшити. Йдеться про те, що потрібне чітке усвідомлення всім суспільством того, що динаміка, течія, розвиток, ріст університетської системи освіти за якісними і кількісними показниками повинно обов'язково випереджувати динаміку, течію, розвиток, ріст суспільства як цілісної системи.